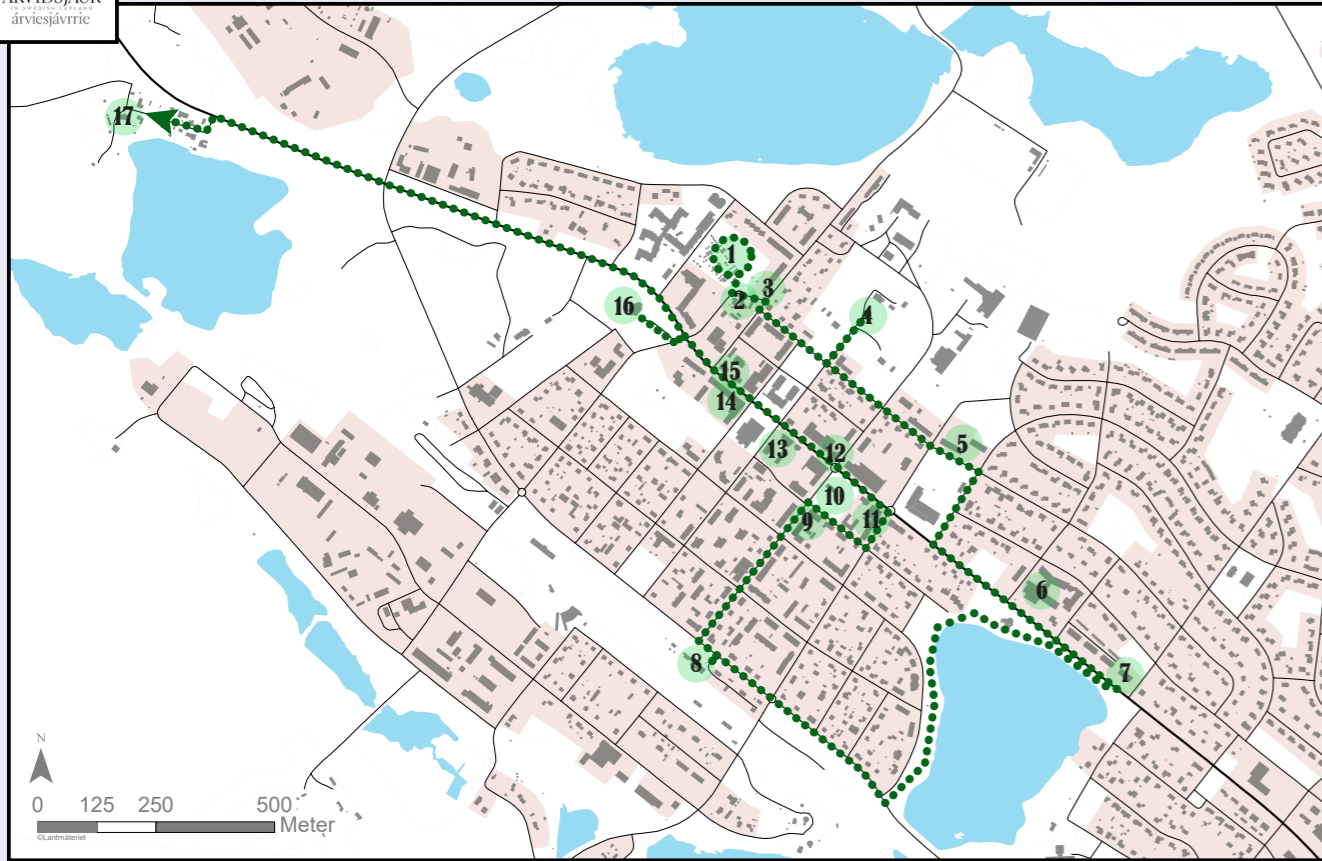

Arvidsjaur kulturhistoriska vandring

Arvidsjaur genom tid och rum

Arvidsjaur blir officiell tings- och marknadsp plats år 1606. På 1880-talet fanns drygt 20 invånare i samhället. Stadsplanen från 1884 visar på hur byggelsen i Arvidsjaur kom att utvecklas, från en kyrk- och handelsplats till ett utbyggt samhälle. Arvidsjaur betydelse som centralort utvecklades i takt med det moderna landsvägsnätets utbyggnad under 1900-talets första hälft. Viktiga inlandsbanan invigdes 1937 vilket också möjliggjorde gods- och persontrafik längs järnväg. År 1884 upprättades den första kartan över kyrkbyn med föreslagen tomtindelning av Axel Orstadius, vars rutnätsindelning också följdes och kan ses än idag i samhället. Arvidsjaur blev därefter municipalsamhälle 25:e oktober 1895 och den första moderna stadsplanen fastställdes 1941. Befolkningsökningen resulterade i behovet av fler bostäder, bl.a. flerbostadshus i klassisk modernism och funktionalism. Ökad levnadsstandard och den statliga bostadspolitikens styrde ortens tillväxt under 1970- och 1980-talen till stor efterfrågan på småhus.

I denna vandring lyfter vi fram några av våra kulturhistoriskt värdefulla byggnader, men det finns ännu fler att upptäcka!

4 Kvarteret Skogen

Området visar på skogsindustrins centrala betydelse för Arvidsjaur. Det gamla jägmästarboställets centrala placering, monumentala utformning med lärkrädsalléer som även sträcker sig utanför området, visar på betydelsen av både skogsnäringen och jägmästaryrket. Typisk representant för skogsnäringen i norra Norrlands inlandskommuner. Det har sagts att lärkallén längs Östra Skolgatan ner mot jägmästarbostaden är ensam i sitt slag i landet.

Huvudbyggnaden hade ursprungligen en ljus färgsättning med mörkare fönster samt rikligt med lövsågade dekorationer på t. ex. frontespisen. Området är indelat i tre områden som är symmetriskt placerade till varandra: Huvudbyggnaden som har en karaktäristisk bred frontespis och sadeltak, centralt i alléns fond. Sedan två tvåvåningsbyggnader symmetriskt placerade på varsin sida om allén, Malmesgården och Brittgården. Dessa har valmade tak, omgärdade av staket och med skogsmark runt om. Ursprungligt takmaterial var valsd tunnplåt. Byggnaderna uppfördes under 1920-talet friliggande och med rödfärgad locklistpanel.

5 Kvarteret Hinden

Byggnaderna har en utpräglad modernistisk arkitektur och är välbevarade representanter för modernismens byggande och utformning. Detaljer, den karaktäristiska tegelarkitekturen och det arkitektoniska utförandet visar på 1960 och tidiga 1970-talets folkhemsfunkis där det rationella byggandet samspejar med genomtänkta materialval och anpassning till både kvartersstruktur och terräng. Byggnaderna visar på hur moderna bostäder skapades i en tid av ökat bostadsbehov där ex. det ökade bilanvändandet gav upphov till trafikseparering, bilfria gårdar och bostadsområden. Byggnader utfördes delvis fristående och som hus-i-park.

Mot Domångatan är ena byggnaden anpassad till kvartersstrukturen med entré mot gata, såväl som mot gård, lite förgårdsmark finns dock. Byggnaderna är uppförda i rött tegel, entréerna har glaserat tegel och är inskjutna. Trapphusen är markerade i puts som ett kontrasterande material mot teglet samt med mindre fönster. Byggnaderna är stramt utformade och istället för takfot har de ett något indraget tak med karaktäristiskt plåtarbete. Balkongerna är halvt indragna, med en karaktäristisk front av plåt. De skapar de för modernismen karaktäristiska banden längs fasaden. Fönstren är symmetriskt placerade och näst intill kvadratiska fönsterhål som bidrar till den strama arkitektoniska utformningen.

6 Hotell Laponia

Byggnaden från 1957 är en välbevarad representant för modernismens byggande och arkitektur av hög kvalitet. Byggnadens detaljering i betongelement och övriga arkitektoniska komposition så som tak- och fönsterutformning är säregen, med genomtänkta materialval och anpassning till Arvidsjaur/platsens lokala förhållanden vad gäller terräng och klimat. Byggnaden representerar också Arvidsjaur betydelse som först järnvägssamhälle och senare modern turistort. Hotellet byggdes av Arvidsjaur kommun.

Byggnadskomplexet är ett hotell som består av flera huskroppar med stora sadeltak som skjuter ner mot marken med sina långt utskjutande takfötter. Taken och byggnaderna har förskjutningar som bryter upp volymerna i mindre enheter och följer markens olika nivåer. Den solida sockeln av betong är gjuten med ett karaktäristiskt kvadratisk mönster. Ovanpå sockeln vilar vertikala vitmålad glaspartier med mörkt trä som fasadmaterial däremellan. Mönstret i betongen plockas även upp i skorstenarna som delvis är genombrutna. Nedanför hotellet i anslutning till Storgatan ligger en f.d. bensinstation och garage i samma arkitektoniska utförande. Hotellet är kontinuerligt tillbyggt med en arkitektur som i de flesta fall är anpassad till den ursprungliga.

7 Kvarteret Vargen, nr. 5

Byggnaden är en välbevarad representant för modernismens och funktionalismens byggande och arkitektur. Ett tidigt exempel på storskaligt seriebyggande då fler och fler flyttar in till samhället. Friliggande s.k. lamellhus som skapar ljus och luft kring boendet som samtidigt samspejar med det rationella byggandet samspejar med genomtänkta materialval. Byggnaderna på Vargen 1 och Vargen 5 tillhör den första generationens moderna flerbostadshus i Arvidsjaur, byggda av Riksbyggen.

Byggnaden är ett lamellhus med sadeltak och med en modernistisk putsarkitektur karaktäristisk för 1950-talet. Fönstersättningen är helt symmetrisk på varsin sida om trapphusen. Fönstren är kopplade tvåluftsfönster. Utskjutande burspråk på gavarna. Byggnaden har ett lätt sadeltak med tunn, utskjutande takfot. Färgsättningen går i nyanser vanliga för 1950-talets modernism i ljusgul puts och mörkare (grå) sockel. Materialvalet är genomgående uttänkt och samkonstruerat; såsom marmorplattor kring entréer och ett lätt betongtak över porten. Porten är sentida utbytt, karaktäristiskt är annars portar av trä, ofta ek. Balkongerna har kvar sitt originalutseende med sinusplåt och smidesdetaljer i fronterna.

8 Järnvägsmiljön, Arvidsjaur 6:59 & 6:55

Den väl sammanhållna stationsmiljön med tillhörande tjänstebostäder/boställshus var viktig för Arvidsjaur utveckling från en kyrko- och handelsplats till ett järnvägssamhälle. Inlandsbanan var en viktig del av uppbyggandet av infrastrukturen i inlandet. Användandet av typirningar var vanligt inom statlig verksamhet, speciellt inom SJ. Arkitekturhistoriskt visar stationsmiljön på den nordiska klassicismen och träarkitekturen under det tidiga 1900-talet. Området består av två tvåvåningsbyggnader med källare och tillhörande ekonomibyggnader såsom vedbod och förråd, placerade mellan järnvägsspåren och Stationsgatan. Byggnaderna står med gavel mot varandra.

Stationsbyggnaden består av bl.a. väntsal, magasin- och kontorsbyggnad med lastbrygga och mindre förrådsbyggnader. Stationsbyggnaden består av flera uppbrutna byggnadsvolymer som är hopbyggda med magasinbyggnaden. Båda har sadeltak. Byggnaderna är klädda med locklistpanel, målade i ljusgrön kulör med vitmålad knutar och fönsteromfattningar. Stationsbyggnadens fönster är kopplade och spröjsade tvåluftsfönster med profilerade fönsteromfattningar. Området karaktäriseras av direktkontakten med spårområdet med bl.a. perong.

Tjänstebostaden har sadeltak klätt med träshingel. Fasad klädd med stående locklistpanel. Entrén är placerad mitt på huset och även på gavel och har lägenheter i två plan. På gavlar finns spröjsade lunettfönster. Fönstren är symmetriskt placerade med treluft i bottenplan och tvåluft i övre plan samt mindre fönster, även de symmetriskt placerade bredvid trapphus/entré.

1 Lappstaden

Lappstaden är en välbevarad samisk kyrkstad. Samiska kyrkstäder anlades i Lappmarken början av 1600-talet i samband med kronans/statens påbud om att anlägga kyrko- och handelsplatser. I Arvidsjaur anlades den år 1606 vid Gamla Prästgårdsområdet. När den nya kyrkan byggdes år 1826 på platsen för vårt nuvarande samhälle, flyttades Lappstaden till dess nuvarande plats. Lappstaden visar på hur etablering av kyrkan och kristnandet av samer gick hand i hand med koloniseringen av Sápmi och kontrollen av handeln. De pyramidformade kåtorna och häbbrena utgör välbevarade representanter för det skogssamiska kulturarvet och skogssamiska byggnadstraditionerna. Lappstaden i Arvidsjaur blev en viktig mötesplats för den samiska befolkningen.

Lappstaden består av ca 30 kåtor och ca 50 häbbren som är regelbundet grupperade med öppna ytor mellan sig. Kåtorna och pyramidformade där de nedre varven är knuttimrade i en fyrkant. Även häbbrena är knuttimrade. Taken är traditionellt täckta med näver och därpå deådda (kluven eller okluven takved). Nävret är tätskikt och deådda håller nävret på plats och är samtidigt det yttersta skiktet som slits och byts, som ett s.k. offerskikt. Häbbrena står på stolpar och en del större häbbren har även loft. Eftersom samerna levde ett nomadliv behövde man en fast punkt för förvaring av vinterutrustning sommardag och vice versa.

2 Kvarteret Renen, nr. 12 & 13

Byggnaderna är välbevarade och visar på den inhemska vardagliga träarkitektur som är typisk för Arvidsjaur vid sekelskiftet 1800-1900. Dessa byggnader tillhörde den s.k. Borgarstaden och är därmed representanter för Arvidsjaur betydelse som kyrko- och handelsplats. Äldre vägdragning går mellan Renen 12 och Renen 13.

Renen 12 är sprungen ur s.k. Schweizerstil, med långt utskjutande takfot med dekorativa konsoler. Ett envåningshus med förhöjt väggiv, plåttäckt sadeltak och stående locklistpanel. Tillbyggnader är senare tillkomna, men den ursprungliga rektangulära husformen är avläsbar. Fönstren är sexdelade tvåluftsfönster.

Renen 13 är ett envåningshus med förhöjt väggiv, sadeltak och liggande panel samt markerade hörn. Byggnaden är smal, typiskt för norrländska byggnader som t. ex. Norrbottensgårdar. Utskjutande takfot. Fönstren är utbytta.

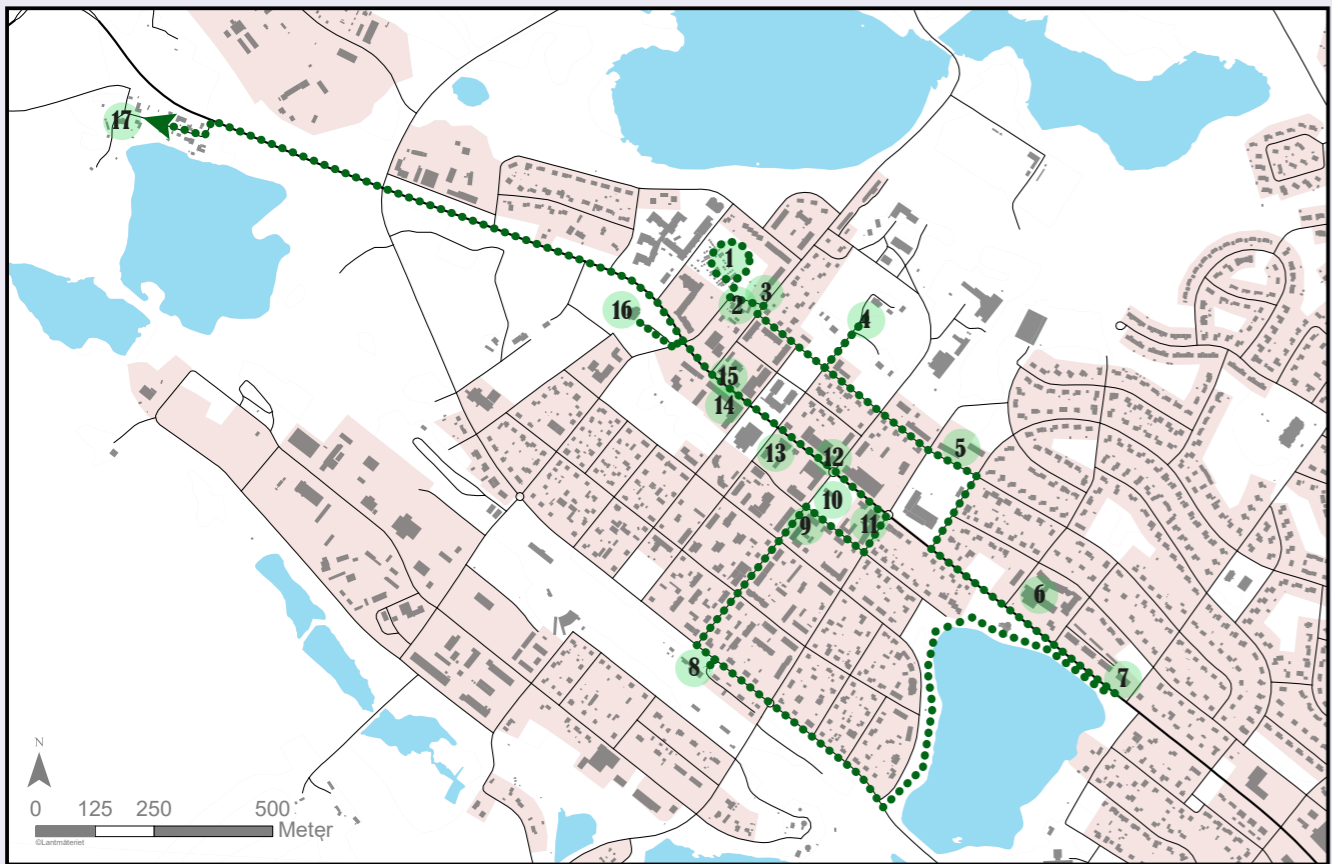
3 Arvasgården

Byggnaden är välbevarad och visar den inhemska vardagliga träarkitektur som är typisk för Arvidsjaur i början och i slutet av 1800-talet. Byggnadens kulturhistoriska värde ligger också i dess funktion som kontorsbyggnad åt skogsbolaget Munksund Ytterstorfs och som representant för skogs- och sågverksindustrins betydelse i Arvidsjaur och Sverige. Byggnaden är flyttad från Storgatan och tjänade efter flytten till Borgargatan som härbärge för genompasserande samer. "Arvasgården" är ett sentida tillkommet namn. Det timrade häbbret är en välbevarad representant för det skogssamiska kulturarvet och byggnadstraditionen samt starkt kopplat till den intilliggande samiska kyrkstaden Lappstaden. Häbbret är flyttat till platsen från ett annat samiskt veste.

Byggnaden består av en timrad envåningsbyggnad med förhöjt väggiv samt en liten timrad ättje (förråd) på stolpar. Huvudbyggnaden har synligt liggtimmer som är målat med röd slamfärg. Sadeltak med utskjutande takfot och fönster med två- respektive treluft. Entrén är försedd med en bro med utsirade dekorationer. Byggnaden är flyttad från Storgatan och hade ursprungligen takmaterial av troligen papp eller plåt.

Arvidsjaur kulturhistoriska vandring

9 Kvarteret Bofinken, nr. 8

Tidstypt modernistisk putsarkitektur för den svenska funktionalismen, här med markerade fönsteromfattningar. Arkitekturen under 1950-talet kännetecknas av hög medvetenhet i materialval och färgsättning vilket kan ses i byggnaden. Byggnaden representerar också Stationsgatans och Köpmantorget betydelse som en av Arvidsjaur huvudaxlar respektive handelsplats. Stationsgatans och Köpmantorget tidiga offentliga karaktär innebär att boende blandas med butiker och andra kommersiella verksamheter. Gatan har vid tiden hög status med sin koppling till den viktiga järnvägen.

Fönstersättningen är helt symmetrisk på varsin sida om trapphusen. Byggnaden har för 1950-talets modernism det lätta sadeltaket med tunn utskjutande takfot. Färgsättningen går i nyanser vanliga för 1950-talets modernism med kraftigare kulörer ofta jordfärger, här med en gul fasad och vita fönsteromfattningar. Stuprör och hängrännor är infärgade i fasadens/fönsteromfattningens kulör. Portarna och entréer är omfattade av marmor eller kalkstensplattor.

10 Köpmantorget & Johannaparken

Köpmantorget är en av de mest centrala platserna och ett uttryck för handelsplatsen Arvidsjaur. Platsen representerar och visar även på den centrala idén i 1884-års stadsplaneringen: torg och platser infogas i rutnätssystemet genom ursparningar i bebyggelsen/kvarteren. Det modernistiska staketet i järn (skapat av konstnären Filip Nilsson) är ett tydligt och fint utfört exempel på den tidens formspråk med abstrakta geometriska former.

I anslutning till torget finns Johannaparken som anlades på 1920-talet. Statyn har ritats av Astrid Taube och gjöts i Stockholm. Den 11 november 1931 sändes statyn från Stockholm till Arvidsjaur. På fakturan från gjuteriet har skulpturen namnet "Kvinnofigur med snäcka".

11 Kvarteret Svalan, nr. 4 (Posten)

En byggnad från tiden då samhället som koncept i Sverige blomstrade och byggviljan var stor. Byggnaden inrymmer både bostäder och kommersiell verksamhet. Posten har länge haft sin verksamhet i byggnaden, vilket gör att byggnaden oftast lokalt refereras till som "Posten". Byggnaden har en modernistisk arkitektur karaktäristisk för 1960-talet. Mot Storgatan är byggnaden anpassad till kvarterstrukturen med utskjutande verksamhetslokaler i bottenplan. Byggnaden är också något indragen från Storgatan för att skapa ett släpp (yta) in mot kvarteret. I hörnet mot Storgatan är byggnadsvolymen lite högre så att hörnet och nivåkillnaderna markeras. Fasaden i bottenvåning mot Storgatan har fönsterbröstningar i plåt och är klädd i marmor. Fasad i mörkrött tegel med plåtdetaljer som markerar horisontala fönsterband. Byggnaden är stramt utformad. Istället för takfot har den en något indraget tak med karaktäristiskt plåtarbete. Balkongerna är utskjutande och skulpturala med en karaktäristisk front av plåt. Fönstren är symmetriskt placerade, indelade i treluft respektive ett. Det ger en varierad rytm samtidigt som det bidrar till den strama arkitekturen.

13 Kvarteret Lommen, nr. 11, handelshus & magasin

Byggnaden är ett välbevarat magasin och en stallbyggnad tillhörande handelsgården (röda huset). Tillsammans bildar de en välbevarad gårdsmiljö. Byggnaderna visar på Arvidsjaur betydelse som handels- och kyrkoplats. Byggnadernas arkitektur visar på ett skifte där mönsterritningar och arkitekttrade hus alltmot används även i det vardagliga byggandet. Byggnadens kulturhistoriska värde är även kopplat till Storgatans offentliga karaktär och betydelse som huvudaxel genom Arvidsjaur.

Byggnaden är målad med röd slamfärg med vita fönster och fönsteromfattningar. Fönstren är bytta med en stil som efterliknar det ursprungliga: Smala dekorativa spröjs i jugendstil bl.a. diagonal och torpromb. Fasadmaterialet är stående locklist. Fönsterformerna varierar från fyrkantiga till hexagonala. Dekorativa detaljer i dörrblad och under fönster, på ena gaveln finns en travers. På senare tid har byggnaden inhytt olika verksamheter, bl.a. ungdomsgården Humlan, vilket idag är vad huset kallas i folkmun.

Ljusa handelsbyggnaden är typisk för gårdar som uppfördes i Arvidsjaur i sekelskiftet 1800-1900. Deras karaktär finns i den arkitektoniska utformningen med plåttäck sadeltak med takkupor i detaljrikt plåtarbete, utskjutande takfot, liggande panel, dekorativa trådetaljer framför allt runt och under fönster och entréer, t.ex. fönsteromfattningar med klassicerande, delvis sprängda frontoner och profileringar. Stor veranda med dekorativa träsnickerier mot baksidan. Fönstren är karaktäristiska för 1800-talet: fyralufts-fönster med korspost. Vindsfönstren följer sadeltakens form med spetsiga bågar. Karaktären präglas också av funktionen som handelsgård kopplat till handels- och kyrkoplatsen: Lokal ut mot Storgatan, fasad i liv med gata. Mycket välbevarat exemplar från en era som ofta fallit offer för brand eller rivning till följd av samhällets modernisering eller nybyggnation.

14 Kvarteret Skatan, nr. 6, Centrumhuset

Byggnaden har en utpräglad modernistisk/funkis tegelarkitektur från 1950-talet. Huset byggdes år 1957 och arkitekten var Gottfrid Bergenudd. Mot Storgatan finns en utskjutande och putsad butiksdal. Byggnadskropparna är indragna från hörnet så ett släpp bildas mellan husen och huskropparna är lätt förskjutna i förhållande till varandra mot bakgården. Byggnaderna är uppförda i rött tegel med enkel mönsternurning som delar in fasaden i fyrkantiga fält. Karaktäristiskt är de rundmurade hörnen, vilket ger huset en unik karaktär. Entréerna har betongglas och är markerade med kraftigt utskjutande putsornamentik som tillsammans med utskjutande burspråk på gavlarna skapar en tydlig vertikaltitet. Balkongerna är placerade ovanpå burspråken på hörnen och sadeltaken har en liten takfot med rött tegel. Balkongerna är karaktäristiska för funktionalismen med vinklade balkongfronter i plåt och smidesdetaljer, geometriskt formade balkongsidor.

15 Kvarteret Orren, nr. 1 & 2, handelshus & magasin

Byggnaderna är typiska för de gårdar som uppfördes i Arvidsjaur i slutet av 1800-talet. Deras karaktär ligger i den arkitektoniska utformningen med sadeltak, långt utskjutande takfot med dekorerade konsoler, liggande och stående panel, dekorativa trådetaljer framför allt runt fönster och entréer. Fönstren på den grå byggnaden är bytta men efterliknar de karaktäristiska 1800-talets fönster som fortfarande finns kvar på gula byggnaden: tvålufts-fönster med tre rutor per luft, alternativt fyralufts-fönster med korspost. Vindsfönstren följer sadeltakens form med spetsiga bågar.

Ekonomibyggnaderna är rödfärgade med enkel panel, vita dekorativa fönsterfoder, fönster med bl.a. diagonala småspröjs. Byggnadernas karaktär präglas också av deras funktion som handelsgård och övernattningsplatser kopplade till handels- och kyrkoplatsen: Lokal ut mot Storgatan, stora lager, stallar och ekonomibyggnader in mot kvarterets inre, fasader i liv med gata.

16 Arvidsjaur kyrka

Som den andra kyrkan på platsen, men fjärde huvudkyrka i Arvidsjaur historia, visar kyrkobyggnaden på den långa kontinuitet som Arvidsjaur haft som kyrko- och handelsplats. Kyrkans närvaro gick hand i hand med kronan/statens kontroll av handeln och visar på hur den initialt varit en del av kristnandet av samerna och därmed av koloniserings- och utvecklingsarbetet i de norra delarna av Sverige. Kyrkobyggnaderna är också förutsättningen för kyrkstäderna och Lappstaden. Den nuvarande kyrkobyggnaden visar på den nydanande nygotiska träarkitekturen och Arvidsjaur växande befolkning vid sekelskiftet 1800-1900.

Kyrkan är byggd 1900-1902 och står i ena änden av Storgatan på parkliknande kyrkogård. Kyrkan är en treskeppig hallkyrka byggd i trä och uppförd i en nygotisk arkitektur (Jokkmokks kyrka ska ha varit förebild). Kyrkan har ett brett mittskepp och smalare sidoskepp med utskjutande kor i öster och ett sidoställt torn i väster. Kyrkan har fem ingångar varav en i tornet. Byggnaden är klädd i liggande beigemålad panel. Fasaddekorationer, fönsteromfattningar och bröstningar är utförda i vitmålad panel. Taket är ett sadeltak klätt med skivplåt och kopparplåt.

12 Kvarteret Göken, nr. 12

Huvudbyggnaden är välbevarad och visar på en vardagliga reverterad träarkitektur som är vanlig i Arvidsjaur. Den representerar också Stationsgatans och Storgatans betydelse som en av Arvidsjaur huvudaxlar. Byggnadens kulturhistoriska värde är till del kopplat till dessa gatans offentliga karaktär där boende blandas med olika typer av butiker och verksamheter. Byggnaden uppfördes av Anna Augusta Åström 1924 och visar på kvinnors betydelse i Arvidsjaur kontinuerliga roll som handelsplats.

Byggnaden är i två våningar och i vinkel. Hörnet är avfasat och har entré i bottenplan. Det är en putsad/reverterad träbyggnad, med markerade fönsteromfattningar i avvikande färg. Fönstren är utbytta. Taket är sadeltak med mindre takkupor och markerad takfot. Byggnaden är strategiskt placerad i hörnet av Stationsgatan och har lokal i bottenplan med entré mot Storgatan.

17 Gamla Prästgården, Hembygdsgården

Kyrko- och marknadsplatsen från 1500- och 1600-talet visar samernas tidiga närvaro i Arvidsjaur. Platsen för områdets andra kyrka, byggd 1704, ligger intill den gamla prästgården från 1891. Kyrkan var omgärdad av en timrad bogårdsmur. Den nuvarande bogårdsmuren är en rekonstruktion och ligger på den ursprungliga platsen. Området har en utpräglad agrar karaktär. Här finns samtidigt många spår av de verksamheter som bedrivits på kyrkoplatserna. Strax väster om bogårdsmuren ligger bl.a. området där en gång kåtor, bodar samt handels- och förrådsbodars funnits. Hela området var under många år en mötesplats för samer, handelsmän och senare nybyggare. Området var en kyrko-, tings- och marknadsplats sedan 1606.